

B. Stenge Csaba**Kutatóút Irakban, 2017. szeptember 15–19.**

Irakban, és a hasonló helyzetben lévő külföldi válságövezetekben nem jellemző a magyar közgyűjteményi szakemberek jelenléte. Már csak a téma és a helyszín unikális mivolta miatt is talán sokakat érdekelhetnek az itt szerzett kutatói tapasztalatok.

Az előzményekről

A Levéltári Szemle 2016. évi 2. számában már bővebben beszámolt¹ az ICARUS nemzetközi levéltári szervezet 16. találkozójáról, amely 2015. november 23–25. között az ausztriai Sankt Pöltenben zajlott. E tanácskozás fókuszában a közel-keleti tragikus események, Irak és Szíria épített és írott örökségét érintő veszélyek álltak. A második nap fő előadója egy iraki káld Domonkos-rendi szerzetes, Michael Najeeb atya volt, aki a moszuli káld katolikus levéltár és könyvtár iratainak 2014 nyári megmentéséről beszélt. Moszult 2014 júniusában foglalta el az „Iszlám Állam”, Bagdedát (Karakus)² pedig 2014 augusztusában. Michael Najeeb immár több mint két és fél évtizede úttörő munkát végez az ősi iraki keresztény kéziratok digitalizálásával kapcsolatban az általa vezetett „Centre Numérique des Manuscrits Orientaux” (CNMO, – „Közel-Keleti Kéziratok Digitalizáló Központja”) keretein belül.³

Najeeb atya előadása után a hallgatóságból többünknek a segítségadás igénye és lehetősége jutott eszébe. Ezért az ICARUS megalakította a „Chaldean Heritage Work Group”-ot (CHWG, – „Káld Örökség Munkacsoport”), hogy a jövőben támogassa a Michael Najeeb által vezetett CNMO iraki munkáját.

¹ Lásd erről B. STENGE 2016. A nemzetközi találkozó részletes programja online elérhető itt: <http://documents.icar-us.eu/documents/2015/07/timeschedule-icar-us-meeting-16.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 10. 12.)

² Bagdeda (Baghdada, Bakhdida, illetve török eredetű nevén, angol írásmóddal Qaraqosh) a Ninivei-fennsík legfontosabb káld keresztény városa, Moszultól mintegy 30 km-re délkeletre.

³ Michael Najeeb atya személyéről, munkásságáról lásd részleteiben NAJEEB–GUBERT 2017, valamint WEIDINGER 2016. Az *Insights* 2016/1. száma online elérhető itt: <http://documents.icar-us.eu/documents/2016/06/insights-012016.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 10. 12.)

A támogatás három fő témacsoportra koncentrál:

- eszköztámogatás digitalizáláshoz és fizikai tároláshoz;
- restaurálással kapcsolatos képzés a projektben tevékenykedő iraki munkatársak számára;
- a digitalizált adatok tárolásával és on-line elérhetővé tételével kapcsolatos segítségnyújtás.

A CHWG-nek magam is alapító tagja lettem, és Najeeb atyával is igyekeztem ekkortól az interneten keresztül többé-kevésbé folyamatosan tartani a kapcsolatot.

Nagyon fontos, azonnali fejlemény volt, hogy a Quidenus Technologies⁴ jelen lévő képviselője nagylelkűen felajánlotta egy könyvszkennert a CNMO számára.

Ezen események hatására alakult meg hamarosan Patricia Engel⁵ vezetésével a „Conservators Without Frontiers” („Restaurátorok Határok Nélkül”) nevű szervezet is, amely ekkortól szintén részt vesz a CHWG munkájában.

Az ICARUS elnöke, Thomas Aigner kérésére az AUGIAS-Data egy nyilvántartó szoftver licencet adományozott a CNMO részére. (Az ezzel kapcsolatos képzést, szakmai tanácsadást Najeeb atya Thomas Aignertől kapta a későbbiekben, Skype-on keresztül).

A 2016-os év legfontosabb eredménye az volt, hogy november 28. és december 4. között Nikolas Sarris,⁶ a Görög Nemzeti Könyvtár (Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος) rutinos papírrestaurátora – aki a Közel-Kelet térségéből is számos értékes tapasztalattal bírt már – Erbilbe érkezett. Nikolas Sarris a restauratori segítség mellett állományvédelmi tanácsokat is adott Najeeb atya stábjának, valamint segített a Quidenus szkennerek használatba vétele kapcsán felmerült kérdések megválaszolásában

Mivel 2016 őszén sikerült felszabadítani a Ninivei-fennsík keresztény településeit az „Iszlám Állam” uralma alól, a mutatkozó lehetőséget kihasználva

⁴ Az osztrák Quidenus Technologies a V-alakú robotizált könyvszkennerek piacán vezető szerepet tölt be. A cégről és termékeiről lásd bővebben: <http://quidenus.com/> (Letöltés ideje: 2017. 10. 12.)

⁵ A rendkívül nagy könyv- és papírrestauratori tapasztalatokkal bíró Dr. hab. Patricia Engelről lásd bővebben (itt a CV-je is elérhető): <https://www.donau-uni.ac.at/en/universitaet/whois/20981/index.php> (Letöltés ideje: 2017. 10. 14.)

⁶ Dr. Nikolas Sarrisról lásd bővebben a LinkedIn profilját: <https://www.linkedin.com/in/nikolas-sarris-28673439/> (Letöltés ideje: 2017. 10. 14.)

Nikolas Sarris elkíserte Najeeb atyát a Bagdeda (Karakus) térségében lévő káld katolikus templomokba, kolostorokba, ahol az „Iszlám Állam” megszállását túlélő iratokat igyekeztek összegyűjteni.⁷ (1. kép)

A saját kutatóút

A kutatóút, amelyen részt vettem, eredetileg 2017 májusában négy fővel valósult volna meg.

A létszám – különböző okokból, egyéb elfoglaltságok miatt – olvadni kezdett, az indulás ideje is későbbre halasztódott, végül egyedül maradtam a szeptember 15–19. között megvalósult utazásra. (A szeptember 25-ei kurd függetlenségi népszavazás megjósolhatatlan következményeiből adódó problémákat szerettem volna elkerülni. Ennek a referendumnak többek között az is a következménye lett, hogy az iraki kormány azonnal blokád alá helyezte a kurd autonóm területet, és ezt követően az Erbilbe tartó nemzetközi repülőjáratokat is törölték. Októberben fegyveres összecsapások is zajlottak a kormányerők és a kurdok között Kirkuk térségében, sőt a Ninivei-fennsíkon is, amelyről még szó lesz).

Szeptember 15-én, pénteken délelőtt Bécsből indultam az Austrian Airlines közvetlen járatával Erbilbe. Bécsben még találkoztam Thomas Aignerrel, az ICARUS elnökével, akivel még egyszer áttekintettük a fontosabb teendőket, és a várható eseményeket. A főbb teendők a következők voltak: a CNMO állományának felmérése, az állományvédelmi eszköz és egyéb szükségletek felmérése a lehetséges segítségnyújtási lehetőségek hozzárendelésével, valamint természetesen a CHWG és a CNMO közötti kapcsolatok ápolása, elmélyítése. Egy ilyen konfliktusokkal terhelt térségben maga a fizikai jelenlét is rendkívül fontos, ezáltal a CNMO, illetve a helyi káld katolikus közösség közvetlenül is látja a támogatást, és érzi, hogy a kapcsolat fontos a másik félnek is.

Szeptember 16-án kora délelőtt látogattam meg először Najeeb atyát a hotel közelében fekvő házában. Ankawa a közelmúltig különálló kis falu volt, az utóbbi szűk egy évtizedben kezdett intenzíven kiépülni, sajnos a keresztényüldözés egyik következményeként, mivel az egyéb iraki területekről oda menekült keresztény közösségek lakják. A lakók létszáma különösen 2014-et követően nőtt meg (bár az utóbbi egy évben némileg csökkenésnek indult,

⁷ A CHWG első évének munkájáról, Nikolas Sarris iraki útjáról lásd még Ism. 2017.

ahogy folyamatosan települnek vissza a keresztények a Ninivei-fennsíkra). Ottani szállásom, az Ankawa Palace Hotel 2009-ben nyílt – ez volt az első szálloda Ankawában. Az iratoknak helyet adó épület – Najeeb atya háza – is új építésűnek számít, a korából adódó esetleges problémák nélkül.

Öt-hat fő dolgozik állandóan a digitalizáló, állományvédelmi munkálatokon, zömében fiatalok (részben egyetemi hallgatók). A munkatársak összetétele lassan, de folyamatosan változik, mivel a keresztény családok részéről folyamatos a visszaköltözés az „Iszlám Állam” megszállása alól 2016 végén felszabadított területekre. Sajnálatos, de a körülmények ismeretében teljesen érthető, jelenleg is tartó folyamat a keresztények folyamatos elvándorlása is a térségből, de ez az Erbilben élőket nagyon csekély mértékben érinti; az oda menekültek szinte mind szeretnének visszatérni szülőföldjükre. (2. kép)

A projektben dolgozó munkatársak ugyan vállalnák az önkéntes munkavégzést is, de Najeeb atya – nagyon helyesen – ezt nem várja el tőlük, mivel nagyon is tisztában van a menekült családok rossz anyagi helyzetével, így adományokból származó keretből biztosítja a munkatársak fizetését. E területen is adódott tehát alkalom a segítségnyújtásra, hiszen kiderült, hogy 2018-ra a munkatársak többségének jövedelméhez nem volt még forrás. Az ezzel kapcsolatos gyűjtés is megindult (a CHWG-n keresztül Európában, illetve a tege-rentúli kapcsolatok segítségével az Egyesült Államokban).

A digitalizálás és feldolgozás, rendszerezés a földszinti helyiségekben zajlik, míg a CNMO gyűjteménye első emeleti, ablak nélküli raktárhelyiségekben van elhelyezve. A földszinti lakó- és munkaszobák légkondicionáltak, az emeleti helyiségekben csak mennyezeti ventilátor van. Az emeleti raktárak egyikének a mi viszonyainkhoz képest meglehetősen extrém hőmérsékleti és relatív légnedvességi adatairól a 3. és 4. kép tanúskodik.

Első lépésben igyekeztem felmérni a Najeeb atya által megmentett gyűjtemény összetételét, ez ugyanis nem csupán kéziratokat és könyveket tartalmaz, bár természetesen ez a domináns része, és a legfontosabb, legértékesebb szegmens. A könyveket tekintve megállapítható, hogy akár ezer évesnél idősebb, kézzel írt kódexek és nyomtatott kötetek is megtalálhatóak benne, zömében arámi, részben arab és francia nyelven. A gyűjtemény egyik különösen értékes része a fotóanyag. A CNMO gyűjteménye mintegy 10 000 darab, részben albumokba rendezett, 19. századi és 20. század eleji fotót is tartalmaz. Feltehetően ez a legnagyobb 19. századi és 20. század eleji fotógyűjtemény Irakban, amely túlélte az ország viharos 20–21. századi történelmét. Mivel nemcsak a Moszul térségében élő keresztény közösségről, de muszlimokról és jezidikről

készült képeket is őriz, így ez Észak-Irak komplex történetének egy nagyon fontos, megőrzött szeletét jelenti egyben. Természetesen a CNMO több ezer fényképet őriz a helyi keresztény közösség életével kapcsolatban a 20. század közepéről és végéről is. A CNMO által megőrzött iratanyag részét képezi néhány térkép is.

A gyűjtemény nemcsak iratokat, de tárgyakat is tartalmaz: iraki keresztény ereklyéket, de a 19. század végén a Domonkos-rend által Irakban alapított és fenntartott iskola egyes oktatással kapcsolatos tárgyait is. Najeeb atya gyűjtött az „Iszlám Állam” által 2014–2016 között megszállt területeken lévő templomokból, kolostorokból terroristák által súlyosan megrongált, illetve megszejtetett kegytárgyakat is egy eljövendő bagdedai múzeum számára, amely a helyi keresztényüldözést mutatná be. E nagyon fontos és jó ötlet megvalósulásához a CHWG is hozzá tud járulni a múzeum kialakításával, berendezésével kapcsolatos kurátori segítséggel, tapasztalatokkal.

A további segítségnyújtás keretében a projekthez szükséges állományvédelmi eszközök listája is elkészült, amelyet Najeeb atya egy francia (SECAN) katalógus segítségével választott ki. Ezen eszközöket a CHWG Európában vásárolja meg, és küldi Erbilbe. A helyi hivatalnokok akadékoskodását, és az esetlegesen ebből következő felesleges extra költségek fizetését – a térségben hatalmas a korrupció – úgy lehet legegyszerűbben elkerülni, ha a küldeményt az erbili magyar főkonzulátus címére küldik. (Dr. Vezekényi Csaba főkonzul úr mindenben nagyon segítőkész volt, ehhez is hozzájárult.) Najeeb atya korábbi európai tapasztalatairól faggatózva világossá vált az is, hogy fontos és hasznos, könnyen megoldható szelete lehet a segítségnyújtásnak az is, ha európai jogászokkal egyeztetve, felhasználói szerződésminták elkészítését is támogatja a CHWG. Sajnos voltak már korábban komoly visszaélések egyes európai közgyűjtemények oldaláról a CNMO anyagainak felhasználásával kapcsolatban. A további hasonló esetek megakadályozására hasznos segítség lenne e szerződésminták kialakítása és használata.

Szeptember 18-án az eredeti terv szerint Bagdedába utaztam volna. Célom az volt, hogy megnézzem, milyen fázisban van az újjáépítés, milyen állapotban vannak azok az épületek, amelyekbe a CNMO gyűjteménye kerülne majd a jövőben. Erbilbe az Európai Unió állampolgárai vízummentesen léphetnek be és tartózkodhatnak a kurd autonóm területen 30 napig. Iraki kormánykézen lévő területre való belépéshez azonban vízum is kell az EU állampolgárainak, illetve ezt kiegészítendő bizonyos egészségügyi iratokra is szükség van. Ezek beszerzésének komplikáltsága és időigényessége miatt iraki vízummal

jómagam nem rendelkeztem, Bagdeda viszont már iraki kormánycsapatok által ellenőrzött területen van. Amikor Nikolas Sarris járt ott, akkor a frissen visszafoglalt területen ez még nem volt probléma és „ügy”, azóta azonban a katonai ellenőrzőpontok hálózata teljesen kiépült a térségben. Bár a helyi keresztényekkel együtt utazva feltehetően át lehet jutni ellenőrzőpontokon, de természetesen nem akartam a helyi törvényekbe ütköző módon, vízum nélkül kísérletezni a Bagdedába történő utazással. (Az illegális határátlépés büntetése 5 napig terjedő elzárás és kiutasítás lehet.)

E körülmények miatt a felkeresendő területet inkább a Ninivei-fennsík északi részére változtattam, mivel az újjáépítéssel kapcsolatos szituáció itt is hasonló, mint Bagdedában. A térségben Alkús (Alqosh), Telszkúf (Teskopa, Tel Eskof) és Batnaja (Batnaya) településeket kerestem fel. E térség egyébként hivatalosan szintén kívül esik a kurd autonóm területen, de – ekkor még – kurd katonai erők (Pesmerga) megszállása alatt állt. Gyakorlatilag a kurdok önhatalmúlag kiterjesztették ebbe az irányba autonóm területüket,⁸ legalábbis ideiglenesen, mivel 2017 októberében a térséget visszafoglalta tőlük az iraki kormányhaderő, és eközben Telszkúfnál fegyveres összecsapások is zajlottak a kurdok és az iraki kormánycsapatok között. Az erbili magyar főkonzulátus támogató levelével, valamint a helyi káld közösség hathatós támogatásával mindenesetre a látogatás számomra ebbe a térségbe – legális keretek között – lehetővé vált szeptember 18-án. Egy fiatal káld iraki mérnökkel ketten mentünk el az útra egy terepjáróval. A legészakibb település Alkús, a püspöki székhely elkerülte az „Iszlám Állam” pusztítását. Az ettől délebbre fekvő Telszkúf viszont néhány hétre a szélsőségesek kezébe került, akik később is betörték egyszer a település déli részére, de másodszor már nem tudták elfoglalni. Ide a lakosság részben visszatért, az újjáépítés jelenleg is zajlik (a legfontosabb Szent György – Mar Georgis – templom újjáépítése 2017 decemberében fejeződött be, az Aid to the Church in Need keresztény segélyszervezet támogatásával). Telszkúf magyar szempontból azért különösen érdekes, mert lakóházai egy részének felújítását a magyar kormány a közel-keleti térségben élő üldöztetést szenvedő keresztények támogatásáról szóló 1162/2017.(III.27.) Korm. határozat 2/a pontja alapján egy 2 millió eurós (580 millió forint) támogatással segíti; ez a munka jelenleg is zajlik.⁹

⁸ Bár a térség ekkor a kurd haderő (Pesmerga) ellenőrzése alatt állt, Alkúsban meglepve láttam, hogy a város rendvédelmi feladatait az iraki kormányhoz tartozó rendőri erők látták el.

⁹ MK 2017.

A legdélebbi, Moszultól mintegy 18–20 kilométerre északra fekvő Batnaja közel két és fél évig volt az „Iszlám Állam” megszállása alatt. A települést rendkívül súlyos infrastrukturális károk érték, az újjáépítés még nem indult meg, jelenleg gyakorlatilag lakatlan (eddig csak néhány házban részleges romeltakarításra került sor itt). Batnajában több tucat képet készítettem az épületek falain az „Iszlám Állam” radikálisai által hátrahagyott üzenetekről. (5. kép) Talán a tragikus, bizarr és tanulságos jelzőkkel lehet leginkább leírni ezeket az üzeneteket, amelyek gyakorlatilag Irak legújabb írott örökségének egy sajátos szeletét képezik és melyek bizonyára nem sokáig fognak fennmaradni, dokumentálásuk ezért is fontos.

Az út a CHWG számára feltétlenül nagyon hasznos, hiszen a CNMO munkájának jövőbeli segítése érdekében sikerült információinkat bővíteni az ott zajló munkáról, emellett természetesen számomra is rendkívül tanulságos volt. Az ICARUS a CHWG-n keresztül remélhetőleg a jövőben is hatékonyan és eredményesen fogja tudni támogatni a CNMO munkáját.

Felhasznált irodalom

- B. STENGE 2016. – B. Stenge Csaba: Beszámoló az ICARUS 16. nemzetközi találkozójáról: Sankt Pölten, 2015. november 23–25. In: *Levéltári Szemle* 2016/2. 80–81.
- ISM. 2017. – Rescue of cultural heritage in the Middle East II. In: *Insights* 2017/1. 10–13.
- MK 2017. – *Magyar Közlöny* 2017/44. szám, 4105.
- NAJEEB–GUBERT 2017. – Michael Najeeb avec Romain Gubert: *Sauver les livres et les hommes*. Párizs, Grasset, 2017. 180
- WEIDINGER 2016. – Dagmar Weidinger interview with Father Michael Najeeb: We cannot save the tree without its roots. In: *Insights* 2016/1. 20–21.

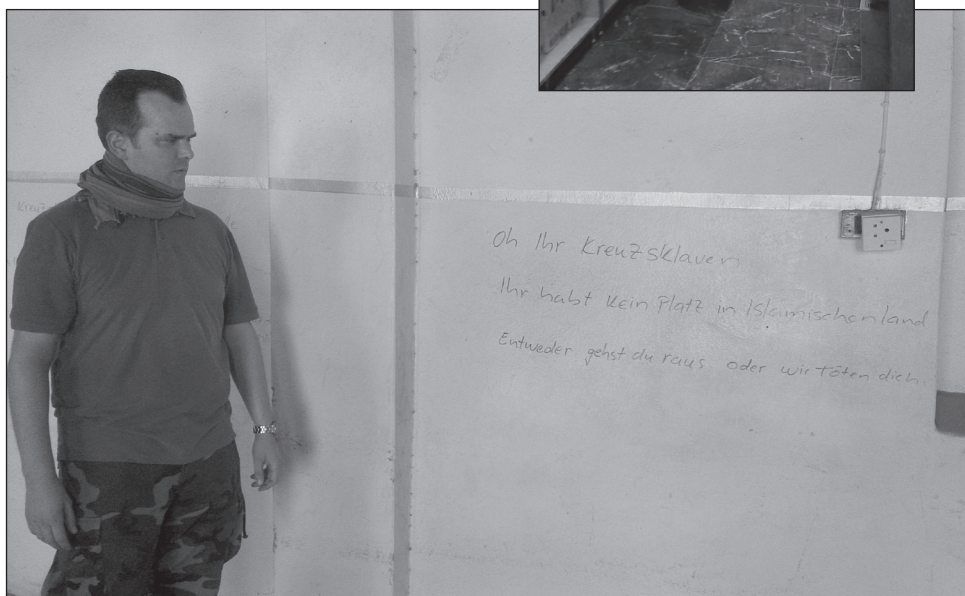
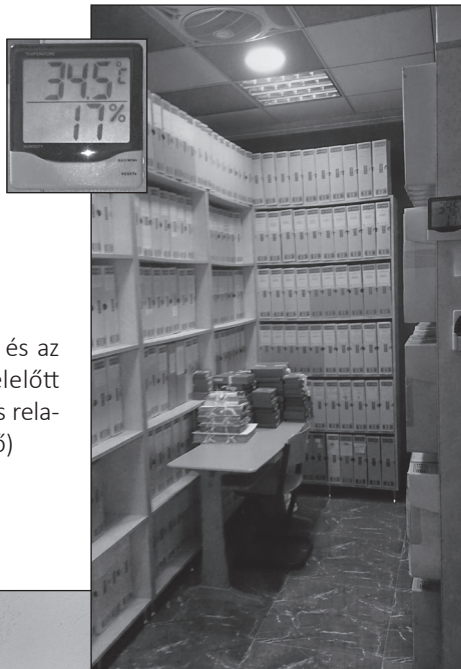

1. Nikolas Sarris 2016. december 3-án Bagdeda Nakortaja kolostorában, az előző napi esőtől még nedves kéziratmaradványok mentése közben. Az itt megsemmisült, illetve súlyosan sérült kéziratokat korábban Najeeb atya szerencsére már digitalizálta. (Sarris)

2. A CNMO két munkatársa könyvek digitalizálásán dolgozik. (szerző)

- 3-4.** Az egyik emeleti raktárhelyiség, és az itt 2017. szeptember 16-án délelőtt 11:30 körül mért hőmérsékleti és relatív légnedvességi adatok. (szerző)

- 5.** A szerző Batnajában, Mar Kirjámosz káld katolikus templomban 2017. szeptember 18-án egy dzsihádisták által hátrahagyott német nyelvű felirat mellett. (Feltehetően muszlim bevándorlók Németországban felnőtt gyermeke hagyta hátra, aki arabul írni már nem tud, de a vallását megtartotta, és radikalizálódva ezért csatlakozott az „Iszlám Államhoz”.) A szöveg jelentése: „*Ő kereszt rabszolgái. Nincs helyetek iszlám földön. Vagy elmentek, vagy megölünk benneteket.*” (A Szerző)